

VNÍMÁNÍ LESA: ANTROPOLOGICKÁ PERSPEKTIVA

Kristýna Šebianová*

Abstract: *In the past, forests occupied the major part of the land. They left a deep trace in the human cognizance as they incorporated using different traditions and cults to the human culture. The perception of this environment has changed during the ages. From ancient times forests were used as an utility value, they were subjects of worship and centres of religious activities. In the Middle Ages it was a space where preindustrial activities and medieval agriculture took place. Opposite to this, the period sources describes pagan rituals and proces of demonization of the forest. Even nowadays it is possible to notice its spiritual dimension. The forest motives are noticed in, as it is called, urban legends, where it takes a more negative than positive meaning. In this thesis the forest is defined as a product of social construction with its special symbolic and cognitive dimension. The forest concept is formed by symbols and meanings which were ascribed by our cultural patterns. The nature becomes cultural. The research is focused on a formation of a semantic field of a forest and its perception by a different respondents from towns and villages, aged between 20 and 35 years. It uses the qualitative research method: the cognitive anthropology method of Freelisting was used for defining a cultural domain.*

Key words: *social construction, forests, cognitive anthropology, cultural domain.*

---

*Mgr. Kristýna Šebianová, Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, sebianovakristyna@seznam.cz.

1. ÚVOD

Les od dob holocénu pokrýval valnou většinu tehdejšího známého světa (Nožička 1957, 25–28). Není proto divu, že se promítl do kulturního vědomí společnosti, ať už v podobě lidové slovesnosti či náboženských projevů. Vztah člověka a lesního prostředí se přitom vždy nesl v duchu výrazné ambivalence: byl uctíván i devastován, spojoval ruku v ruce utilitární i sakrální hledisko. Na existenci lesa byla závislá ekonomika i zemědělství – les představoval důležitý subsistenční prostor, odkud byly čerpány suroviny pro výrobu a zemědělství. Jeho nadměrné využívání nejednou vedlo ke katastrofální exploataci a ekologickým problémům (Bednaříková a Kysučan 2006, 24; Woitsch 2010, 342).

I když byly lesy a stromy utilitárně využívány a hojně devastovány, po staletí paradoxně sloužily jako prostory pro náboženské aktivity. Spirituální dimenze stromů přetrvávala dodnes, stále charakterizována notnou dávkou ambivalence. Zatímco současné ezoterické směry na les nahlíží jako na posvátné místo, hodné respektu a úcty, jiné útvary využívají les jako ponurou kulisu a negativní role lesního prostředí může hrát důležitou úlohu i dnes. Ať je společnost vnímán jakkoliv, les může být po splnění určitých podmínek dokonalejším opakem civilizace, jakousi binární opozicí: zatímco civilizace svými platnými kulturními normami a sociální organizací poskytuje řád, a budí proto dojem větší bezpečí, u lesního prostředí tomu tak není: naopak může představovat „divočinu“, v níž je bloudící člověk odsouzen k zapomnění (Peprník 2006, 60).

Otázkou zůstává, jaký je tedy vztah dnešního člověka k tomuto specifickému prostředí? Je les opravdu vnímán jako klidné, pozitivní místo, nebo jako nezkratná divočina? Z mnoha důvodů může být ponurý a nepřehledný, či naopak vlídný a přívětivý. Zkušenosti však mohou být velice individuální. Náš vztah k němu lze interpretovat jako soubor znalostí a představ, které se mohly zrodit v rámci procesu sociální konstrukce. Co si představíme, když slyšíme slovo les? Tento text si proto klade za cíl zmapovat kulturní doménu lesa. Téma je rozděleno na dva póly: výzkum se bude zabývat vnímáním lesního prostředí ve dne a v noci. Důvod je prostý: zkoumat toto prostředí pouze za denního světla by bylo nekompletní. Očekáváme totiž, že vnímání lesa se bude měnit v souvislosti se snižující se viditelností. Noční scénérii budou připsány jiné hodnoty nežli krajině za plného denního svitu. Práce tedy, jinými slovy, ohraničí sémantická pole vystihující toto prostředí a porovná, v jakém ohledu se mohou vzájemně lišit. Cílem je za pomoci metody kognitivní antropologie freelisting (volné jmenování, překl. aut.) popsat symbolickou rovinu lesa. Výsledky výzkumu by měly nejen odhalit soubor významů spojených s lesem, nýbrž také referovat o vnímání tohoto prostředí, které však může být stejně rozporuplné jako les sám.

2. LES JAKO PRODUKT SOCIÁLNÍ KONSTRUKCE

Pakliže platí, že se kognitivní antropologie zaměřuje na proces poznávání a myšlení komunity v jejím přirozeném prostředí, budeme chápat koncept lesa jako produkt sociální konstrukce. Kognitivní antropologie popisuje, jak se kolektivní vnímání okolního prostředí projevuje v malých sociálních skupinách a objevuje vzorec

podobností a odlišností v kulturách či společnostech (Boster 2005, 93). Přírodní vědy zkoumají přírodu (les) pomocí biologických metod a složitých ekosystémových vztahů. Běžní lidé ve svém každodenním životě, stejně jako sociální vědy uvažují o přírodě (lese) spíše pomocí symbolické subjektivní roviny nežli ekosystémových přístupů (Librová 2006, 8; Klvač 2004, 72; Eder 1996, 8).

Tato symbolická a subjektivní dimenze není statická; je dynamická a proměnlivá, neboť je stále přeměňována v důsledku sociální interakce (Filozofický slovník 1998, 219). Toto je podstatou sociologického směru, jež nazýváme sociálním konstruktivismem. Jinými slovy, uvedená teorie se zabývá tvorbou významů, které jsou spojovány s určitou sociální realitou či faktem. Stežejní úlohu v tomto procesu hraje jazyk: napomáhá vytvoření sémantického pole tím, že tvoří jeho významy. Pokud tento směr aplikujeme na lesní prostředí, zjistíme, že je utvořeno symboly či míněními, které mu skrze své kulturní šablony vtiskl člověk. Možnost kulturního zprostředkování vytváří významy, jež připisujeme přírodě – ta se stává extrémně řečeno „kulturní“ skrze tok významů, které jsou jí připisovány. Z tohoto důvodu příroda (les) představuje sociálně konstruovanou kategorii, poskládanou ze střípků symbolů. Příroda jako taková neexistuje; je produktem kultury se všemi svými prvky, které k ní přiřadíme na základě historických či kognitivních poznatků (Fine 1998, 20).

Vysvětleme si tuto myšlenku na názorném příkladu. Strom nahlížený touto optikou není pouhým stromem. Je archetypálním symbolem, který byl po staletí uctíván. Takřka ve všech světových kulturách se objevoval motiv Světového stromu, jenž představuje osu světa „Axis Mundi“, a spojuje tak několik úrovní bytí – podsvětí, pozemskou i nebeskou. Typickým příkladem je v germánské mytologii jasan Yggdrasil. Stromy bývaly od starověku personifikovány a uctívány jako sídlo bohů a démonických bytostí, např. najád, dryád, koboldů aj. Lidská fascinace stromem přetrvala dodnes v podobě rituálů: zasazování stromů přátelství, stavění májkek apod. Dodnes cítíme respekt ke stromu, který chápeme jako živou bytost, nikoli jako pouhý strom (Komárek 2006, 16; Bednařiková a Kysučan 2006, 21; Bechmann 1990, 280; Klvač 2004, 72).

Podoba lesa, složená ze souboru stromů se spojenými korunami, může budit rozporuplné fantazie. Jednak jako posvátné místo, šířící kolem sebe vír pozitivní energie, jednak jako nekonečné bludiště, působící na všechny smysly člověka. Les je zkrátka bodem v krajině, jenž je velice specifický a umí být nemile nepřehledný. Lesní prostředí se od okolní krajiny odlišuje v mnoha ohledech. Zvláštní fauna a flora, lidské aktivity typicky se vážící na lesní prostor, stejně jako speciální vnímání tohoto „uzavřeného“ prostředí vytváří jeho genius loci. Podle kulturalistického pohledu¹ je les sférou mající své vlastní symbolické a kognitivní uspořádání. Jeho podstatou je kulturně determinované vnímání a konstrukce přírody (lesa), která je entitou, na niž společnost nahlíží spíše subjektivně a symbolicky nežli objektivně (Eder 1996, 8; Ingold 1993, 152).²

¹Kulturalistickým pohledem je myšlen soubor kulturních vzorců, systém symbolů a sémantických významů či model myšlení a vnímání, charakteristický pro určitý kulturní okruh (Jochmann 2004, 94).

²Srov. naturalistický aparát, nahlízející na přírodu jako na neutrální pozadí, ve kterém se odehrává lidský život; přivlastňování si přírody je v rámci této teze chápáno jako forma adaptace člověka na okolní svět (Ingold 1993, 152; Eder 1996, 8).

Les však může být vědecky uchopen jako tzv. svět „tam venku“. Jde o optiku vyvolávající specifickou diskuzi, jež zahrnuje problematiku životního prostředí (Bird 1987, 255). Příroda (les) může být podle paradigmatických textů (např. Demeritt, 2002) chápána jako entita mající svoji charakteristickou esenci, která je objektivní a neměnná. Za druhé, příroda (les) je základní silou mající významný vliv na lidské bytí a svět celkově, tzn., že ontologicky a normativně sjednocuje univerzální pravidla, která ovlivňují a řídí jednání a chování člověka. Za třetí, na přírodu (les) může být nahlíženo jako na vnější materiální svět spojený s hmotnou realitou (Demeritt 2002, 777–778).

Tyto metody, jimiž je možné uchopit problematiku vnějšího světa, ostře kontrastují s procesem sociální konstrukce přírody (lesa). Zatímco esencialismus vyzdvihuje charakteristickou „esenciální“ podstatu existence, sociální konstrukce teprve vytváří realitu prostřednictvím zkušeností či kulturně-politických struktur a jako taková je proměnlivá na základě sociální interakce. Příroda (les) může být popsána skrze optiku konkrétního vědeckého paradigmatu – avšak bude se jednat o neúplnou teorii, týkající se vnějšího světa. Pro sociální konstrukt je zapotřebí rovněž poznat jeho vnitřní podstatu, na jejímž základě vzniká imaginace. Tato symbolika či metafora nejsou dány objektivní povahou přírody, nýbrž jsou vytvořeny osobními zkušenostmi, kulturními hodnotami či ekonomickými parametry apod. (Bird 1987, 256; Demeritt 2002, 772). Vnímání přírody je tvárné. Kulturní diskurs je tvořen širokou škálou sociálních realit a interpretací. Teorie i realita jsou nosnými pilíři konstrukce, které ovšem představují pouhou část skutečnosti, vybranou k reprezentaci (Bird 1987, 257–258). Z tohoto důvodu „objektivita“ neexistuje: smysl dává jen sociálně vytvořený fakt, nikoli esence; na tvorbě světa se rovněž podílí i vědecký výzkum přinášející o něm poznatky (Bird 1987, 261–262). Porozumění sociálnímu konstruktivismu umožňuje pochopit, jakým způsobem je příroda (les) vytvářena prostřednictvím symbolů, konceptů a praktik. Jazyk je potom jedním ze stylů, jak sociální konstrukci porozumět (Demeritt 2002, 778).

O sociální konstrukci přírody, jejíž kulturní povaha je tvořena symboly, tradicemi a historickými událostmi, pojednává rovněž kniha S. Schama „Krajina a paměť“ (2007). Krajina je podle autora produktem „západní imaginace“ (Schama 2007, 628), která je vtištěná do vody, kamene a dřeva. Pro tento text je zásadní autorův postoj k okolnímu světu (krajině a všem jejím typům, kam lze zařadit také krajinu lesnatou), jenž „obsahuje střípky kulturní formy“ a je schopen „odkrytí vrstvy vzpomínek a představ, vzniklé před staletími“ (Schama 2007, 16). První kapitoly knihy jsou věnovány lesům. Autor popisuje rozličné postoje k lesům, které se vlivem společenské imaginace neustále proměňovaly. Jako obávané, divoké a hrůzostrašné prostředí byly lesy vnímány například Římany. Důvod je zřejmý: v Teutoburském lese, který se nacházel na severním okraji římského impéria, došlo k fatálnímu zdecimování tří římských legií a šesti pomocných pluků (Schama 2007, 95). V daném kontextu stojí za zmínku také autorův koncept „společenské paměti“. Tento typ imaginace vdechuje nový způsob bytí místům, ke kterým jsou vázány mnohdy tragické události, a proto bychom na nich „ve století hrůzy neradi skončili“ (Schama 2007, 17). Na tomto názorném příkladu je možno demonstrovat autorovy teorie, podle nichž krajina (včetně všech jejích typů) nemůže být pouze malebná a uklidňující, ale také neuspořádaná a divoká. Každá z těchto vlastností odpovídá

na jiné potřeby společnosti a současně jsou na sobě zcela závislé – jedna nemůže existovat bez druhé. Lesnatá krajina, ostatně jako každá jiná, je produktem naší představitivosti. Jsou do ní vtištěny vzpomínky, stejně jako nevyhnutelné představy a symboly. Jinými slovy, (nejen) lesy jsou podle autora produkcí „*lidského umu*“ (Schama 2007, 592).

S teorií sociálně konstruované přírody pracuje kniha Klause Edera *Sociální konstrukce přírody* (1996). Zachycuje tři předpoklady, které jsou pevně ukotveny v teorii subjektivního vnímání přírody a které budou podrobněji popsány níže. S těmito třemi předpoklady autor charakterizuje vztah k přírodě slovníkem kulturní vědy. Tvrdí, že naše vnímání přírody (lesa) je ovlivněno také kognitivní dimenzí: k pojmenování objektu, ze kterého vzejde kulturní symbol, je nutná vlastní zkušenost člověka s daným prostředím. Formy kognitivní interakce s přírodou konstitují specifický syntetický vztah k přírodě. Jinými slovy to znamená, že lidská aktivita provozovaná v lůně přírody vede k jejímu poznávání. Člověk si vytváří vědomosti, jež prezentuje ve společnosti (Eder 1996, 41). Příkladem může být houbaření. Poznávání přírody je pro „houbařské“ kulturní vzorce stěžejní. Houbař, podobně jako například pravěký sběrač, sleduje přírodní cykly a povětrnostní vlivy, díky nimž je schopen posoudit, zda je vhodné období pro růst plodin – hub. Poznává tak dění v přírodě. Další životně důležitou nutností je schopnost odlišit jedovatou houbu od jedlé, nemluvě o houbařových „lidově-mykologických“ znalostech vhodného místa, od něhož očekává bohatou kořist. Téma houbařské kultury je rozsáhlé, současně však hovoří o „zkulturňování“ přírody a zjednodušeně také vytváří představu toho, kterak si člověk vytváří vztah k přírodě pomocí jejího kognitivního uchopení (Fine 1998, 80–81).

Druhým předpokladem, který se podle Edera vztahuje ke „zkulturňování“ přírody, je tzv. normativní konstrukce. Charakteristika dle uvedené konstrukce zobrazuje přírodu jako prostor, jenž je člověkem směřován a ekonomicky vypočítáván až zneužíván. Teze se totiž nese v duchu představy souboje s přírodou, která si bohužel najde místo i v dnešním světě. Komerencializace přírody jde ruku v ruce se stávající společenskou ideologií (Eder 1996, 26-27). Pro názorný příklad nemusíme chodit daleko: ekonomické výnosy přináší například horský turismus, se kterým je poslední roky skloubena nutná potřeba umělého sněhu, stejně jako budování nových sjezdovek. O kácení deštných pralesů, plíc naší planety, nemluvě. Představa přírody coby obnovitelného zásobovacího zdroje pro společnost je transkulturní idea. Komerční zájmy, silnici průmyslová a korporáční síť jsou charakteristické silným antropocentrismem, jenž je v tomto případě vysoce negativním jevem tohoto světa.³ Model vykořisťování přírody, která lidstvu slouží jako prostředek k uspokojení potřeb (srov. Schama 2007, 12), se naštěstí pomalu ale jistě začal měnit k lepšímu díky „znovunalézání hodnot přírodního světa“. Antropocentrismus totiž nesymbolizuje pouze bezohlednou devastaci životního prostředí za účelem nabytí zisku. Ač jsou antropocentrické hodnoty stále měřítkem pro posuzování přírodních lokalit na základě jejich „užitečnosti“ pro společnost, je to právě člověk, který si

³Jako antropocentrický je charakterizován ten postoj k přírodě, kdy je lidstvo podle Hály chápáno jako privilegované na úkor přírody, což Hála nazývá „lidským šovinismem“ (Hála 2009, 12). V tomto modelu je příroda vykořisťována a vnímána jako „materiální a obnovitelný zdroj“, který člověk vlastní a může s ním nakládat podle své libovůle. Tato podoba antropocentrismu je jeho extrémní podoba.

uvědomuje, že zachování zdravého přírodního světa je pro něho životně důležité. Obavy z následků neekologického chování zmírňuje tím, že se snaží přírodní ekosystémy chránit a zachovat. V tomto případě můžeme hovořit o antropocentrismu umírněném nebo humánním. Je otázka, zda současný návrat k přírodě v podobě agroturistiky, zájmu o ekologii, zdravého životního stylu apod. vychází z modelu umírněného antropocentrismu (Stibral a kol. 2009, 8), či je důsledkem novodobé zrozené environmentální etiky, popř. je kombinací obou směrů.

Třetím a posledním předpokladem subjektivního uchopení přírody je její symbolická konstrukce, o níž již byla řeč výše. Poslední teze se od předchozích dvou liší v tom smyslu, že kognitivní a normativní konstrukce představovaly „pouhé“ formy, na základě kterých se odvíjí samotné symbolické uchopení: příroda je totiž pouze signifier (tzn. označující). Symbolická reprezentace přírody je spojena s praktikami a vědomostmi, které jsou odrazem společenského vztahu k okolnímu prostředí: symbolické mínění o přírodě je vyjádřeno pomocí společenského diskursu. Toto uchopení odhaluje schémata determinovaného vnímání světa a tříští koncepci pojednávající o tom, že příroda je pouze objektivizovaný utilitární celek (Eder 1996, 31). Symbolickou rovinu je možno dále rozpracovat. Naše vnímání přírody (lesa) je ovlivňováno jazykem, jímž hovoříme. Tato „Sapir-Whorfovská“ koncepce představuje vztah k okolnímu světu, jenž je vytvářen jazykem spolu s pojmy či myšlenkami, které v nás soustřeďují specifické představy o daném subjektu. Kognitivní zkušenost ovlivňuje naše stanovisko. Jinými slovy, prostřednictvím jazykového uchopení si konstruujeme a vytváříme vlastní úhel pohledu na okolní svět. Jazyk je metoda, která modeluje koncept lesa. Je to sémantický nástroj představující dlouhý řetězec kognitivních zvyklostí a kulturních praktik, které konstruují naše vnímání. Nemusí se nutně jednat pouze o projev mluvený, nýbrž i psaný (Augustyn 2013, 496; Demeritt 2002, 773). Sociální konstrukce přírody je podmíněna metaforicko-teoretickými tvrzeními, úsudky, jež jsou shledány sice aktuálními, avšak v průběhu času se mohou přetvářet. Diskurs vytvářející koncept lesa byl v průběhu století vytvářen slovem, písmem i uměním. Každá podoba připsaná tomuto prostředí tvoří část velkého celku, představujícího les jako množinu symbolických mínění a významů (Demeritt 2002, 774–776).

Existuje celá řada subjektivních předpokladů, jimiž může být podle symbolické dimenze a jazykového uchopení charakterizován vztah člověka k lesům. Náznorným příkladem, jenž je trendem spíše moderní doby, je spirituální hodnota přírody (či přímo lesa). Člověk pomocí fantazie a kreativity objevuje spirituální významy a hodnoty. Koncept zahrnuje celou sérii praktik a vjemů, které však nikdy nebyly součástí oficiálního náboženského vyznání. Jedná se spíše o subjektivní vjemy, popř. lidové praktiky. Spirituální zkušenost v člověku vyvolává např. pocit harmonie, klidu a pohody, silný pocit sounáležitosti s přírodou či s celou Gaiou (Trigger a Molcuck 2005, 307).

3. METODOLOGIE VÝZKUMU

Již jsme si vysvětlili, že koncept lesa je tvořen v procesu sociální konstrukce. Na základě toho dochází k vytváření hodnot a postojů, které člověk k okolnímu světu zaujímá. Hodnoty připisované lesnímu prostředí budou vždy kulturně dynamické, bu-

dou se měnit v průběhu času a podle typu kulturních parametrů. Proto je důležité pochopit, jaké hodnoty jsou dnes lesu připisovány, a pokud možno zjistit, odkud se vzaly. V rámci kulturalismu je třeba uchopit i definici kulturní domény lesa.

Metoda zvaná freelisting prezentuje, jakou podobu kulturní povahy získalo lesní prostředí. Jinak řečeno, tato metoda umožňuje nalezení a definování nových konceptů a jejich ohraničení v sémantické a kulturní rovině. Dále posuzuje, zda je koncept kulturně relevantní a vytyčuje hranici kulturní domény⁴ – lesa. Na základě toho budeme moci vyslovit závěr referující o tom, jak je lesní prostředí vnímáno za denního světla a jak za snížené viditelnosti. Freelisting má podobu psaného či kresleného seznamu položek, které jsou respondentem řazeny pod sebou. Umožňuje tak rychlou orientaci v dané problematice, neboť upozorňuje výzkumníka na koncepty, které jsou pro výzkum vhodné a které se naopak do příslušné problematiky nehodí (Weller a Romney 1998, 10–16). Položky, jež jsou nejvýznamnější, se vyskytují na seznamu nejvýše. Znamená to, že tyto kódy nejdůvěryhodněji popisují respondentovo sémantické pole a kognitivní uchopení daného tématu. Čím je četnost kódu vyšší a současně je jmenován mezi prvními, tím lépe je mapována kulturní doména. Naopak položky, které jsou méně významné, končí na seznamu nejnižší, což odkazuje k jejich menší důležitosti pro kulturní doménu. Významnost konkrétní položky je tedy dána jednak jejím pořadím, jednak její četností, tzn., kolikrát se v seznamech vyskytuje (Weller a Romney 1998, 11). Výsledkem analýzy freelisting jsou tabulky 1 a 2 přiložené za textem.

Data z freelistingu byla zpracována pomocí analytického softwaru ANTHROPAC 4.983/X (Analytic Technologies 1992). Nejvýznamnějším údajem analýzy je tzv. Smithovo S, hodnota, která „udává pomocí své velikosti frekvenci neboli pronikavost“ pojmu či tématu v seznamech respondentů. Vysoká hodnota Smithova S⁵ je přímo úměrná frekvenci tématu, jenž je současně respondenty jmenováno mezi prvními (Borgatti 1996, 21). Tímto způsobem umožňuje definovat, které téma je pro danou kulturní doménu nejvýznamnější.

Respondenti byli vyzváni, aby napsali či nakreslili seznam položek, které si představí pod pojmem les ve dne a v noci. Bylo jim vysvětleno, že se nemusí jednat pouze o materiální předměty, ale také o nehmotné entity – pocity, emoce a jiné abstraktní položky. Seznam, jenž mohl být libovolně dlouhý, však museli řadit pod sebe. Respondenti většinou zvolili psanou variantu.

Ke sběru dat byli vybíráni respondenti ze tří vesnic a samot Západočeského kraje s cca 50 obyvateli a s celkově vyšším věkovým průměrem. Venkovské prostředí umístěné poblíž hlubokých lesů nebylo zvoleno náhodou. Očekávalo se, že jejich obyvatelé budou mít vztah k přírodě bližší anebo naopak vzdálenější na základě domněnky, že každodenní interakce s přírodou může mít za následek jakési utlumení některých hodnot či vlastností (např. vnímání estetická, spíše utilitární vztah,

⁴Kulturní doména je vytyčena např. souborem slov či koncepty, které odvozuji svůj význam ze vzájemně provázaného systému odrážejícího způsob, kterým příslušná kultura či jazyk klasifikuje relevantní konceptuální sféru (Weller a Romney 1988, 9).

⁵Po sběru dat je nutné vypočítat četnost výskytu každého kódu a průměrný index „pronikavosti“ neboli Smithovo S. Každý jednotlivý „freelist“ je řešen předpisem: $s_j = l \frac{r_{ij}}{n_i}$; $s_j = \frac{n r_{ij}}{n_i l}$. Legenda: R_j = pozice položky j v seznamu, N = celkový počet položek v seznamu. Pro získání Smithova S je důležité znát průměrné pořadí položky ve všech seznamech respondentů (Borgatti 1996, 21).

absence strachu z přírody, v případě lesa jeho „zdomácnění“ apod.). Respondenti ve věku od 20 do 35 let (N=25), pracující hojně v oblasti zemědělství či podnikání, popř. studenti, byli vybíráni za pomoci nepravděpodobnostního, účelového výběru, popř. i za pomoci metody snowball-sampling (tzv. metoda sněhové koule). Muži a ženy převážně z Plzeňského kraje byli zastoupeni přibližně ve stejném poměru. Pozitivum výzkumu, jenž byl uskutečněný pomocí popsané metody, tkví v tom, že umožňuje posbírat data ve velmi krátkém časovém intervalu. Značnou nevýhodu představuje ostych respondentů, neboť v tomto případě odmítali spolupracovat. Těch, kteří se odmítli podílet na sběru dat, nebylo mnoho (dva muži), přesto však informanti museli být přemlouváni. Důvodem byly rozpaky, které pravděpodobně plynuly ze samotných představ o vědeckém výzkumu jako takovém. Následoval údiv a tvrzení ve stylu: „Nevím nic intelektuálního.“ Objevily se také pochyby nad údajnou „primitivností“ sepsaného seznamu. Byl proto nutný zjednodušený výklad o účelu kognitivní antropologie, přičemž následoval údiv ještě větší. Každopádně také z tohoto důvodu byli respondenti notně povzbuzováni k sepsání co nejdelšího seznamu a samozřejmě také obeznámeni s etickým kodexem výzkumníka (včetně slíbené anonymity).

4. PREZENTACE DAT

Výsledkem analýzy freelisting byly tabulky (1 a 2) znázorňující zleva vypsanou položku, četnost této položky v rámci celého respondentova seznamu, dále procento respondentů, kteří položku jmenovali, průměrné pořadí položky v seznamech a zejména tzv. Smithovo S.

Položku, která byla nejčastěji jmenována na „denním“ seznamu (1) a současně měla největší hodnotu Smithova S, označovalo slovo „houby“, stojící na prvním místě v konečném řazení. Těsně za tímto slovem se nachází „stromy“, které jmenovala více než polovina respondentů. Velmi intenzivně je s lesním prostředím spojen klid a lesní zvěř. Dalšími zajímavými body je prvních 11 položek, neboť je podle četnosti jejich výskytu v seznamech patrné, že v představě lesa hrají velmi výraznou roli. Nalezneme zde slova jako např. „pohoda, čistý vzduch, přísun energie, vůně, sluneční paprsky, relax, ticho“. Seznamy hojně popisovaly faunu a floru typickou pro les jako např. mech, jehličí, zpěv ptáků, veverka, kanci, apod. Zároveň také zahrnovaly symbolickou obrazotvornost respondentů: magie, perníková chaloupka, lesní víly, strašidla, tajemství.

Mohl-li „denní“ les budit dojem klidu a pohody, „noční“ tabulka (2) se rapidně odlišuje v tom smyslu, že obsahuje mnohem „dobrodružnější“ pojmy. Jasně zde dominují slova jako tajemno, obava, tma, ale též dobrodružství. Příliš příjemné představy nebudí ani „nejistota, dezorientace, strašidelné zvuky“. Celkově tajuplnou atmosféru dodává „soví houkání, leknutí, záhady, příšery, vlkodlak“, dále potom slova jako „perníková chaloupka, světlušky, příjemný chlad, magie, úplněk, ticho“.

5. DISKUSE

Tabulky, mapující kulturní doménu lesa, lze interpretovat následně. Typickou „lesovost“ chápeme jako produkt sociální konstrukce – významy připisane lesu vytvářejí jeho kulturní povahu. Tuto charakteristiku je možné utřídit do několika „škatulek“. Třídění jakožto způsob klasifikace je ostatně základním rysem lidského uvažování a přirozenou kognitivní složkou mysli. Proto tabulku 1 utřídíme do následujících kategorií: charakteristika a vnímání. Za prvé, do konceptu lesa můžeme zařadit např. velké množství dřevin stromovitého vzrůstu, kam patří specifická fauna a flora (viz tabulka 1). Těmito výrazy je možno podle výzkumu charakterizovat „lesovost“, neboť představuje prvky, které naše vědomí spojuje s lesem. Význam kódů „houby“ a „stromy“ pro kulturní doménu lze prezentovat na základě vzniklé tabulky 1. Poukazuje na to, co si respondenti představí, když slyší slovo „les“. Tak např. kód „houby“ byl zařazen programem ANTHROPAC 4.983/X (Analytic Technologies 1992) na první příčku. Podíváme-li se na tabulku zleva, zjistíme, že toto slovo získalo nejvyšší hodnoty: objevilo se celkem 13x s druhým průměrným pořadím ve všech seznamech a jmenovalo jej 55 % respondentů. To znamená, že slovo „houby“ má nejvyšší hodnotu Smithova S a zásadní význam pro kulturní doménu. Konkurentem tomuto kódu by teoreticky mohl být kód „vůně“. Z tabulky 1 totiž vyplývá, že toto slovo bylo vypisováno mezi prvními, co se průměrného pořadí týče. Avšak „vůně“ nemůže mít vysokou hodnotu Smithova S, neboť nebyla za prvé jmenována v takové intenzitě (6x) a za druhé ji vypsallo pouze 30 % respondentů. Tabulka 2 může odkazovat spíše na tajuplnost a negativní emoci strachu v potměšlém lese. Co se „noční tabulky“ týče, vidíme, že nejvyšší hodnotu Smithova S má slovo „tajemno“. Jmenovalo jej 55 % respondentů, objevilo se ve 13 seznamech s prvním průměrným pořadím, což předčilo i kód „houby“ z první tabulky. Znamená to, že sémantické pole nočního lesa je velice výrazně tvořeno notnou dávkou tajemna, ale také strachem, který následoval v těsném závěsu.

Významy modelované jazykem vytváří les tak, jak jej známe. Jak již bylo řečeno, koncept lesa je tvořen prostřednictvím jazyka, jímž hovoříme. Ovšem tvorba symbolů nemusí být dílem pouze mluveného projevu parole, nýbrž také psaného (Augustyn 2013, 496). Les je oblíbenou kulisou románů, v nichž představuje locus horribilis, místo plné hrůzy a chaosu s drsnými rozeklanými kameny, trnín či hustým lesem. Jedná se o typ přírodního útvaru, který podněcuje fantazii k výkvetu strašidelných historek, protože les „je místo nepřehledné aktivity, která doléhá na smysly a snadno se stává něčím, co je namířeno proti člověku – vetřelci [...]“ (Staněk 2010, 145). Stejně jako v literárním hororu, můžeme sami cítit v lese „tísňový pocit z důvěrně známého, objevující se v cizí, odpudivé podobě. Právě na objevu něčeho, co zpočátku děsí svou cizostí, aby pak děsilo ještě víc zjištěním, že jsme s tím vlastně dobře obeznámeni [...]“ (Staněk 2010, 146). Les je oblíbeným toposem, jenž monstra produkuje i plodí. V literatuře se vyskytuje v následujících podobách: jednak jako místo přirozeného zla, kde je činitelem nekalých praktik sám člověk. Les je podle tohoto podání plný vraždících buranů, zlých domorodců, mrtvol apod. Za druhé, les je v románech zobrazován jako místo nepřirozeného zla, kde vystupují zlé nadpřirozené bytosti a ožívají folklorní motivy s vlkodlaky,

zlými stromy, bludičkami apod. (Staněk 2010, 136–137). Topos lesa je zkrátka oblíbeným námětem literárního i filmového hororu.⁶ Les je na jednu stranu vnímán jako útočiště před civilizací, na druhou stranu jako nebezpečné místo, plné svodů a nástrah, labyrint, který člověka pojme a nepustí. V tradičních příbězích je osnova jednoznačná – na počátku děje figurují lidé, kteří odjedou do lesa, když v tom nastane problém. V neprobádaném lese se podle románů či příběhů může duše člověka snadno ztratit a může být „sežrána“ nestvůrami, jež žijí v jeho hlubinách (Klvač 2006, 60).

Vraťme se k Ederovi a jeho předpokladům kognitivní, normativní a symbolické konstrukce, na které se pokusíme aplikovat termíny z tabulky spolu s úvahou, na co mohou odkazovat a o čem mohou referovat. Kognitivní uchopení je podle Edera závislé na interakci společnosti s přírodou. Zkušenost s prostředím utváří naši symbolickou vizi (Eder 1996, 41). Vezměme si například pojem „deštný prales“. Izolovaný člověk, který nebyl nikdy spojen s kognitivní zkušeností, tzn., že dané prostředí nemá smyslově uchopené (ať již pomocí médií, vizuálních prostředků či fyzického bytí), si stěží vytvoří symbolicko-sémantické pole významů. Proto je poznávání přírody pomocí osobních zkušeností důležité pro tvorbu kulturní domény. Je jasné, že takový člověk se v evropské kulturní oblasti nevyskytuje. Tabulka 1 zase naopak může odrážet lesní prostředí vnímané jako „locus amoneus“: tedy jako relativně bezpečné místo klidu a odpočinku vyznačující se dávkou estetické hodnoty (např. pojmy „relaxace, odpočinek, vůně, procházka“ aj.). Les jako archetyp „síly přírody“ ztělesňuje rovinu našich emocí, které vnímáme skrze estetické citění. Je ovšem paradoxní, že určité přírodní úseky, jež považujeme za „divočejší“, v nás podobné vnímání nevzbuzují (Dadejfk, Peprník a Stibral 2010, 208). Tabulka 2 může být například důkazem toho, jak se naše pocity mění v souvislosti se sníženou viditelností, která v nás vzbuzuje úzkost a nejistotu. Vztah k lesu je ovlivňován mírou našich vědomostí a předpokladů; současně je učebnicovým modelem pro estetické citění. Na rozdíl od jiné otevřenější a mozaikovitější krajiny má les uzavřenější hranice, působí mnohem protikladněji a rozporuplněji. Protože se nacházíme uvnitř jeho „spárů“, jsme v centru dění: tím je myslén fakt, že není možné zůstat v bezpečné vzdálenosti opodál. Les je rovněž proměnlivý, umožňuje nám změnu pohledu, rozličné pole perspektiv, neustále se pohybuje a proměňuje se. Tyto prvky vnímáme všemi smysly: v málokterém prostředí se potýkáme s obdobnou souhrou smyslů jako v lese. Díky uvedeným vlastnostem se les odlišuje od vnímání jiných krajinných útvarů. Dokonce bychom mohli říci, že je personifikován – může budít dojem živé bytosti, mající svoji vlastní vůli (Dadejfk, Peprník a Stibral 2010, 208–212).

Za druhé, co se normativní teze týče, nabízí se zde možnost ji v rámci výzkumu lehce pozměnit. Je jasné, že dvojice „láska k přírodě – devastace“ je jedním z mnoha rozporů, jež se týkají lesního prostředí. V souladu s výzkumem je možno hovořit spíše o kladném vztahu: usuzujeme tak vzhledem k celkové pozitivně laděnému seznamu v tabulce 1. V daném kontextu si můžeme připomenout teorii antropocentrismu, která byla popsána výše. Existuje však ještě jeho druhá varianta, kterou Hála nazývá antropocentrismem ušlechtilým. Tento postoj

⁶Např. Záhada Blair Witch (1999) je typickým příkladem filmového zpracování, ve kterém je les ztvárněn jako nepřátelský labyrint a sídlo čarodějnice, provádějící (nejen) voodoo rituály.

sděluje, že lidský zájem není založen pouze na sobecké starosti o lidstvo, nýbrž také o okolní svět (Hála 2009, 12). Přírodní prostředí (les) se proto může jevit jako důležitá složka, bez které by člověk stěží mohl existovat: je to pozadí života člověka, které vnímá „srdcem“ (Eder 1996, 26–27). Ze seznamu je patrné, že les lze spojovat s „pohodou, ekologií, klidem“ aj. Vyjmenované výrazy mohou kladně hodnotit vztah k přírodnímu prostředí. Člověk nemající vztah k lesům by stěží hledal útočiště právě zde. V rámci této teze můžeme mluvit o „lásce k přírodě“, jejíž učení dalece přesahuje přizemní zájem o lidstvo. Je ovšem zřejmé, že sociální optika citového vztahu k přírodě se nevztahuje plošně na kompletní celek, ale pouze na objekty, které mohou být předmětem estetického soudu. To znamená, že většinou nebudeme jako estetické hodnotit např. mikroby či bakterie, popř. nerostná ložiska. Tuto sociální představu je taktéž nutné reflektovat, neboť právě vnímání přírodního „krásna“ může přinést spásu do naší „propadající se“ kultury přežitků (Stibral a kol. 2009, 11; Librová 1988, 17).

Za třetí, již jsme vysvětlili, že symbolickou rovinu si člověk vytvoří na základě vlastních zkušeností s daným prostředím. V rámci takové teze je nutno zmínit, že lze rozlišovat tzv. ortodoxní a heterodoxní diskurs. První zmíněný spatřuje přírodu jako utilitární prostředí, ze kterého přýští užitek; do této diskuze se však tematicky hodí druhý náhled, a to heterodoxní. Tento diskurs klade důraz na aspekty sociálního vztahu k přírodě (lesu), která byla od pradávna uctívána a se kterou bylo možno manipulovat pouze s pomocí magických technik (Eder 1996, 31). Předpokládejme, že v dnešní době se k lesu nevztahujeme kvůli magickému podtextu (pokud nepočítáme s vyznavači novopohanství a jiných přírodních náboženství); ovšem, nahlížíme-li z této roviny, toto prostředí si zachovalo svoji symbolickou magičnost. Jak jinak si vysvětlit pojmy „víly, perníková chaloupka, vlkodlak, tajemno apod.“ v našem seznamu. Popisovaná obrazotvornost odráží folklor oblastí střední Evropy. K našim uším se patrně dostala ve formě pohádek, které jsme slýchali od dětství. Návštěva lesa se může jevit jako pozitivní, nesoucí s sebou jistý estetický zážitek, nicméně nejlepším příkladem poskytuje pochopitelně její odvrácená tvář. S ohledem na „noční“ tabulku se dá usuzovat, že míra „živosti“ je výraznější za tmy, ovšem zde platí, že ona „živost“ a vlastní vůle lesa se za těchto podmínek jeví spíše nepříjemnou. Podstatu pochopíme ve chvíli, kdy prožijeme nepříjemný zážitek či zhlédneme film, jenž takový zážitek zprostředkovává (srov. Staněk 2010, 135–149). Les umí budit velice protichůdné emoce. Budí dojem ráje na zemi, současně však představuje brány pekelné. Z tohoto důvodu se nám les může zdát „zločinným či zákeřným“. Každopádně platí, že les nám jako jedno z mála prostředí poskytuje značnou biodiverzitu a rozrůzněnost, kterou jsme schopni uchopit všemi smysly a nad kterou vynášíme estetický soud (Dadejčík, Peprník a Stibral 2010, 210–212). Čím je prostředí „divočejší“, rozumějme přirozenější, tím více jej obdivujeme, tím více na nás působí. Máme proto tendenci mluvit o lese jako o původním, ztotožňovat jej s divočinou, lidskou rukou netknutou. Taková divočina je od dob romantismu symbolem pozitivních hodnot jako krásy, čistoty, lidské netknutelnosti a v současné době se hojně diskutuje o ochraně přirozených přírodních biotopů (Stibral 2005, 103; Librová 1988, 161–162; Klvač 2004, 74). Pojmenování prales je velice líbivé v široké veřejnosti. Na škále přirozenosti leží podobné typy lesa, a sice les přírodní, přírodě blízký apod. Faktem je, že vznikly přírodními procesy, avšak v minulosti

byly hojně ovlivňované člověkem. Jejich typologie a vymezení stále zůstávají předmětem sociální konstrukce, jež zasahuje i do oblastí produkce vědeckých poznatků (Rackham 2007, 103; Bird 1987, 262).

Jistěže je důležité zabývat se především položkami, které jsou zmíněny v seznamu. Neznamená to však, že opomineme další zajímavé téma, ačkoli se do tabulek či seznamů nevešlo. Tabulka 1 je toho příkladem; neobsahuje totiž zmínky o jakékoli formě řádu, symetrie, režimu. Taková představa lesa skutečně vytváří opozici ke kultuře v tom smyslu, že sem zásadně podle představ lidí nepatří nic, co by souviselo s kultivací a tedy s kulturou, ať již to jsou uměle vyšlechtěné ovocné stromy, posekaný trávník, stromořadí s ostříhanými větvemi či „autobusový zájezd“. Lesnatost lesa je tvořena jeho přirozeností. Do takového lesa jezdí moderní člověk, aby v něm hledal útočiště před civilizací, její kulturou, jejími normami, aby zapomněl na svět kolem sebe a na problémy, které jej obklopují, a stal se alespoň na chvíli „divým mužem“, o kterém psal Jacques Le Goff. Les chápe jako pustinu, mající stejný význam jako poušť: podobné prostředí poskytuje úkryt před společností, je místem samoty, vhodným pro rozjímání. Takový les skutečně může být chápán podle Le Goffova konceptu, který sděluje, že les není divočinou pro svoji „oddělenost“ od člověka, a tím tvoří opozici ke kultuře; les je divočinou proto, že poskytuje úkryt pro aktivity „na pomezí lidské činnosti“ (Le Goff 1998, 72). A nemusí to být nutně něco podezřelého či dokonce zločineckého. Jak již bylo řečeno, podstatu lesa tvoří jeho přirozenost, která s sebou nese i přirozený způsob života, pro nějž se dobrovolně rozhodne člověk, který učiní rozhodnutí trávit svůj volný čas v lesním prostředí, ať již je to procházka nebo víkendový pobyt na chalupě. Les poskytuje člověku soukromí pro libovolné činnosti, klid na třídění vlastních myšlenek bez vměšování cizích vlivů, čas pro sebe sama bez hodnocení kultury a společnosti, která se v ní nachází. Stav „na pomezí lidské činnosti“ tedy v našem pojetí referuje o aktivitách, jež jsou jedinečné pouze pro lesní prostředí (např. sběr hub), a také o činnostech či myšlenkových pochodech, které zpracováváme a provozujeme zásadně v soukromí – a toto prostředí les rozhodně zprostředkovává.

6. ZÁVĚR

Lesní prostředí, kdysi důležitý subsistenční prostor, významný pro zásobování měst speciálními surovinami,⁷ může být v moderním věku vnímán jako „locus amoneus“, líbezná místa, sloužící k utužování zdraví, relaxaci a k dobití energie. Úloha a vnímání lesa ale vždy nebývala takto pozitivní jako dnes. Například pro středověk je typické usídlení obyvatel na venkově. „Splývání“ s přírodou znamenalo, že člověk neodlišoval žádné estetické nuance přírodního světa, ba dokonce zde absentuje dichotomie příroda–kultura (Stibral 2005, 25). Učenci jej dokonce popisují jako zrádný a nebezpečný, plný oblud pekelných, popř. jako pustinu (Le Goff 1998, 66–67). Navzdory tomu (anebo právě proto) se podle středověké literární tradice les stal útočištěm pro pochybné lidské existence, hledající úkryt, dobrodružství anebo duchovní spásu. Přesně takové možnosti lesní prostředí totiž poskytuje. Proto se stalo půvabným prostředím, v němž se odehrává děj stře-

⁷ Les v období středověku a raného novověku poskytoval prostory pro tzv. lesní řemesla a plochy pro lesní zemědělství (Woitsch 2010, 342–343).

dověkých románů a legend vázaných na středoevropské prostředí. Literární prameny poskytují náhled na obyvatele lesů. Šíře působení literatury nemusela být natolik marginální, jak se na první pohled zdá; byla schopná ovlivňovat představivost lidí, kteří ji studovali, což se ve středověku týkalo elit schopných participovat na vysoké kultuře. Jak již bylo řečeno, tento fakt se stal pro les osudným. Křesťanství způsobilo dosud nejradikálnější zlom ve vztahu člověka a lesa. Byly totiž položeny základy pro jeho demonizaci. Les byl ztotožněn se zlými bytostmi, silami pekelnými. Takové pojetí ztotožňovalo přírodu se silami zla a pokušením od ďábla, byla proto vnímána jako záporná, nepřátelská. Les byl církví popisován jako zlý, strach vzbuzující, plný pastí, zákeřných míst, démonů, kteří člověka přivedou do záhuby, a tudíž by bylo nejlepší se takovým místům vyhnout. Toto myšlení přeměnilo středověkou mentalitu, kdy lesní prostředí začalo být vnímáno jako nebezpečné místo, zvláště pro lidi z města (Bechmann 1990, 287–288).

Síla ústní i literární tradice „*zachycovala stopy mentality a imaginace společnosti, v níž vznikly*“, a následně „*ji zpětně zformovaly*“ (Gaži 2006, 43). Na pochmurné a nebezpečné image lesního prostředí nic nezměnilo ani období raného novověku; anebo alespoň můžeme říci, že les nadále postrádal jakékoli estetické hodnoty pro tehdejší obyvatele. Les mající předzívky jako „divočina, vřed na tváři planety, bradavice země, zrůda“ vytvářel spolu se vším „přirozeným“ (např. bažinami, horami, jezery apod.) dílo ďáblov. Na lese nebylo nic estetického, svojí neuspořádaností budil spíše obavy jdoucí ruku v ruce s imaginací v podobě nebezpečí lupičů a vyvrhelů společnosti, a to po velice dlouhou dobu dějin: až do 18.–19. st. (Stibral 2005, 58).

Vztah k lesu nebyl vždy takový, jaký zaujímá moderní člověk, a je jasné, že jeho význam se v průběhu dějin proměňoval a lišil. Práci tedy náležitě shrňme, jak se sluší a patří: na les jsme nahlíželi jako na produkt sociální konstrukce za platného předpokladu, že toto prostředí (stejně jako jiné) se rýsuje skrze svoji kulturní povahu – příroda (les) je utvářena na základě toho, jaké významy jí připisujeme. Z objektů, jimiž je charakterizována, se mohou stát symboly nerozlučně spjaté s danou kulturní doménou – ovšem platí, že i tyto symboly se mohou v průběhu času měnit, jak jsme viděli na příkladu výše. Jaké významy by mohl lesu připsat středověký člověk a jak by se tyto významy lišily od těch současných? S největší pravděpodobností by se freelistingová tabulka rapidně změnila – a s ní i celé sémantické pole. Současný člověk spíše vyzdvihuje pozitivní úlohu lesa, se kterou je spjat odpočinek, relaxace, čerstvý a zdravý vzduch, procházka. Je více než jisté, že středověký člověk by tyto aspekty pravděpodobně nezmnínil. Les, stejně jako vztah k němu, byl vždy velmi ambivalentní.

Dnešní člověk projevuje k lesnímu prostředí silné estetické a spirituální citění. Možná by se dokonce dalo říci, že výsledky výzkumu bylo možné dopředu předvídat. Ovšem taková očekávání jsou pouze intuitivní. Jak již bylo řečeno, významy připsané přírodě jsou tvárné. Ovšem tak jako se odlišují sémantická pole, liší se i vědecká paradigma. Podobně jako společenský diskurs, také vědecká teorie a výzkum jsou výsledkem sociální konstrukce (Bird 1987, 256).

Metoda freelisting nám zmapovala kulturní doménu lesa ve dne a v noci. Předvedla nám, jak je možné proměnit intuitivní přístup v data, vygenerovaná pomocí počítačového softwaru. Freelisting je vynikající podklad pro další výzkumy,

díky čemuž je tak cenný. Získaná kulturní doména, založená na kvalitní analýze sesbíraných dat, poskytuje materiály pro hlubší uchopení tohoto tématu. Podle výsledků použité metody bude možné později vycházet a podrobněji rozebrat vztah člověka k životnímu prostředí (lesu). Vystávají zde totiž témata jako např. vnímání lesní spirituality, pocity sounáležitosti s přírodou, hodnocení přírodního prostředí a řada dalších.

POUŽITÉ ZDROJE

AUGUSTYN, Prisca (2013): Man, Nature, and Semiotic Modelling or How To Create Forests and Backyards with Language. *Sign System Studies*, roč. 41, č. 1, s. 488–503.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila a KYSUČAN, Lubor (2006): Mezi uctíváním a drancováním – vztah k lesu v klasickém starověku. In: Klvač, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno: Masarykova univerzita, s. 18–27.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila a KYSUČAN, Lubor (2006): Les jako locus amoneus? – estetika lesa v antické literatuře. In: Klvač, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno: Masarykova univerzita, s. 28–35.

BECHMANN, Roland (1990): *Trees and Man: the Forest in the Middle Ages*. New York: Paragon House.

BIRD, Ann Elizabeth (1987): The Social Construction of Nature: Theoretical Approaches to the History of Environmental Problems. *Environmental Review*, roč. 11, č. 4, s. 255–264.

BORGATTI (1996): *ANTHROPAC 4.0 Reference Manual*. Natick, MA: Analytic Technologies.

BOSTER, James (2005): Categories and Cognitive Anthropology. In: Cohen, Henri a Lefevbre, Claire (eds.): *Handbook of Categorization in Cognitive Anthropology*. Montréal: Université du Québec a Montréal, s. 92–116.

DADEJÍK, Ondřej, PEPRNÍK, Michal a STIBRAL, Karel (2010): Závěrem: les jako příklad a prototyp estetického ocenění přírody. In: Stibral, Karel, Dadejík Ondřej a Peprník, Michal (eds.): *Kauza les*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 207–221.

DEMERRITT, David (2002): What is the “Social Construction of Nature?” A Typology and Sympathetic Critique. *Progress in Human Geography*, roč. 26, č. 6, s. 767–790.

EDER, Klaus (1996): *The Social Construction of Nature*. London: Sage.

FILOZOFICKÝ SLOVNÍK (1998): Olomouc: Fin.

FINE, Alan Gary (1998): *Morel Tales: The Culture of Mushrooming*. Cambridge, London: Harvard University Press.

GAŽI, Martin (2006): Poustevník, nebo loupežník? K proměnám vnímání „lesních lidí“ od středověku po dobu raně moderní. In: Klvač, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno: Masarykova univerzita, s. 43–59.

GERBER, Judith (1997): Beyond Dualism: the Social Construction of Nature and the Natural and Social Construction of Human Beings. *Progress in Human Geography*, roč. 21, č. 1, s. 1–17.

HÁLA, Vlastimil (2009): Estetický vztah k přírodě a problém sporu antropocentrismu s biocentrismem. In: Stibral, Stibral, Binka, Bohuslav a Dadejík, Ondřej (eds.): *Kráska, krajina, příroda*. Brno: Masarykova univerzita, s. 11–19.

INGOLD, Tim (1993): The Temporality of Landscape. *World Archeology*, roč. 25, č. 2, s. 152–174.

- JOCHMANN, Vladimír (2004): *Sociologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- KLVAČ, Pavel (2004): Symbolic Dimension of the Forest. In: Buchta, Ivan, Kaňová, Dagmar, Stejskal, Robert a Šimková, Pavlína (eds.): *Contemporary State and Development Trends of Forests in Cultural Landscape*. Brno: Mendel University of Agriculture and Forestry, s. 72–75.
- KLVAČ, Pavel (2006): Člověk a les. In: Klvač, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno: Masarykova Univerzita, s. 5–7.
- KOMÁREK, Stanislav (2006): Stromy a jejich vnímání člověkem. In: Klvač, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno: Masarykova univerzita, s. 14–18.
- LE GOFF, Jacques (1998): *Středověká imaginace*. Praha: Argo.
- LIBROVÁ, Hana (1988): *Láska ke krajině?* Brno: Blok.
- LIBROVÁ, Hana (2006): O biofilii. In: Klvač, Pavel (ed.): *Člověk a les*. Brno: Masarykova univerzita, s. 8–13.
- NOŽIČKA, Josef (1957): *Přehled vývoje našich lesů*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- PEPRNÍK, Michal (2006): Les a americké literatuře období romantismu. In: Stibral, Karel, Dadejčík Ondřej a Peprník, Michal (eds.): *Kauza les*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 60–66.
- RACKHAM, Oliver (2007): *Woodlands*. London: Collins.
- SCHAMA, Simon (2007): *Krajina a paměť*. Praha: Argo/Dokořán.
- STANĚK, Jan (2010): Topos lesa v literárním hororu. In: Stibral, Karel, Dadejčík Ondřej a Peprník, Michal (eds.): *Kauza les*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 135–152.
- STIBRAL, Karel (2005): *Proč je příroda krásná?* Praha: Dokořán.
- STIBRAL, Karel a kol. (2009): *Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu*. Praha: Dokořán.
- TRIGGER, David a MULCOCK, Jane (2005): Forests as Spiritually Significant Places: Nature, Culture and “Belonging” in Australia. *Australian Journal of Anthropology*, roč. 16, č. 3, s. 306–320.
- WELLER, Susan a ROMNEY, Kimball (1988): *Systematic Data Collection*. London: Sage.
- WOITSCH, Jiří (2010): Lesní řemesla v raném novověku: koncept. *Český lid*, roč. 97, č. 4, s. 337–357.

SUMMARY

We can look at the problems of a forest perception in many different ways. The topic touches the sphere of ecopsychology or even biophilia theory. This thesis is mainly oriented to the cognitive anthropology. It is focused on the Freelisting method. The objective was to define a cultural domain of a forest its semantic field. The object of the research was perception of the daylight forest and the forest in the night.

Whereas natural sciences look at the forest under the assumption of ecosystem relationships and physical methods, social sciences look into people and their inner “world” and its perception. A forest has a large symbolic and metaforic levels. That means this subjective dimension is dynamic – it changes in the process of social interaction and the time. This theory of the social construction pursues the production of meanings are related to social reality. Language has the main fiction: it forms the meanings and the semantic fields. The language we speak is a method which can shape the concept of a forest. The social construction of nature (forest) is conditioned by metaforic meanings. Each of these

forms produces the essential part of the large complex which introduces forest as a group of symbolic meanings.

The book of Klaus Eder describes the three assumptions which are fixed in the subjective perception of nature. The cognitive level plays a key role here. Personal experiences determine and cultural objects and symbols. A human creates knowledges which are presented in the society. The second term is about economical calculating and exploiting of a nature. There existed an idea of nature as an enemy of a human. The modern ages are characteristic by their anthropocentrism showing that everything natural serves to human consumption. This model changes contemporary society – we can see an interest in agrotouristics and healthy lifestyle etc. The third assumption is about symbolic dimension which has been mentioned above. The symbolical dimension by Eder is connected to experiences and practice. The beliefs about nature are described by social discurs. This was also the objective of my research.

The first table of Freelisting (1.1) shows the perception of the forests in the daylight. We can see words as “mushrooms, relaxation, silence, healthy and clean air, aroma, magic.” The forests in the daylight is perceived as a “locus amoneus,” a friendly and positive place with a symbolic fantasy (faries, ginger cottage). The forest in the night is rapidly different. It could be perceived as something negative or evil. The words as “mystery, fear, shock, adventure” are dominant. The perception of nature in daylight is different from the evaluation in the dark. Forest is an archetype of nature that awakes our aesthetic feelings. The relationship to this environment is created by our knowledges and language modelling. The meanings we ascribe to the forest create the forest itself. Forest in the daytime is friendlier and we can evaluate him as the aesthetic one. But this “love” to the nature is not objective. It applies to concrete items which can be objects of aesthetical value. The night forest could be more dangerous for us. It has closed borders, it is more contrasting and full of contradictions. We can think we are in a trap. A forest awakes contrasting emotions. The positive aesthetical experience can immediately change into the unpleasant one. It can be either “locus amoneus,” or “locus horribilis.” Meaning and perception have changed. Forest was described by monks in the Middle Age as a dangerous place full of monsters. It was a devil’s work; or a place for knight’s adventure. The New Ages have not changed this perception. Forest with its nicknames as a monster, ulcer on the face of the planet etc. was absolutely not the aesthetical one. The perception of the forest is different now. From the objects which it characterizes it become a symbol connected with a cultural domain. Our relationship to the forest was and always will be very ambivalent.

Tabulka 1: Freelisting – Denní les.
Table 1: Freelisting – Forest in the daylight.

ID	Položka	Frekvence	%	Průměrné pořadí	Smithovo S
1	HOUBY	13	55	2.909	0.378
2	STROMY	8	40	2.375	0.313
3	SLUNEČNÍ PAPRSKY	7	35	3.714	0.205
4	VŮNĚ	6	30	1.333	0.290
5	KLID	5	25	4.800	0.103
6	ZELEŇ	5	25	5.000	0.101
7	POHODA	5	25	4.200	0.123
8	ZVÍŘATA	5	25	4.600	0.120
9	MECH	4	20	3.250	0.133
10	PTÁCI	3	15	3.000	0.093
11	TICHO	3	15	5.000	0.069
12	VLHKO	2	10	3.500	0.058

(pokračování na další straně)

<i>(pokračování z předchozí strany)</i>					
13	LEHKOST	2	10	2.500	0.079
14	POHÁDKOVÉ BYTOSTI	2	10	4.500	0.046
15	ČISTÝ VZDUCH	2	10	4.000	0.050
16	ČERSTVÝ VZDUCH	2	10	3.000	0.050
17	JEHLIČÍ	2	10	1.500	0.092
18	ROSTLINY	2	10	4.500	0.063
19	JEZÍRKA	2	10	5.500	0.046
20	DŘEVO	2	10	2.500	0.070
21	ZAJÍCI	2	10	4.00	0.049
22	KRÁSA	2	10	1.000	0.100
23	RELAX	2	10	5.000	0.070
24	SVĚTLUŠKY	1	5	11.000	0.005
25	ODPOČINEK	1	5	3.000	0.033
26	PRÍSUN ENERGIE	1	5	4.000	0.025
27	ZVUKY	1	5	2.000	0.042
28	KRMELEC	1	5	5.000	0.021
29	ZPĚV PTÁKŮ	1	5	6.000	0.014
30	VEVERKY	1	5	7.000	0.007
31	PERNÍKOVÁ CHALOUPKA	1	5	5.000	0.010
32	VÍTR	1	5	4.000	0.025
33	KLÍŠTATA	1	5	5.000	0.017
34	ZELENÁ TRÁVA	1	5	2.000	0.025
35	ZVĚŘ	1	5	3.000	0.030
36	SRNKY	1	5	3.000	0.036
37	MYSLIVEC	1	5	5.000	0.010
38	LESNÍ KRAJINA	1	5	9.000	0.014
39	PALOUČEK	1	5	10.000	0.009
40	ŠELEST	1	5	5.000	0.017
41	MIHOTÁNÍ	1	5	6.000	0.008
42	POTÚČKY	1	5	3.000	0.030
43	MAGIE	1	5	2.000	0.040
44	ZDRAVÍ	1	5	3.000	0.030
45	VÍLY	1	5	5.000	0.010
46	PRÁZDNINY	1	5	6.000	0.022

Tabulka 2: Freelisting – Noční les.
Table 2: Freelisting – Forest in the night.

ID	Položka	Frekvence	%	Průměrné pořadí	Smithovo S
1	TAJEMNO	13	55	1.909	0.458
2	STRACH	10	50	3.900	0.265
3	HOUKÁNÍ SOVY	9	45	3.444	0.236
4	TMA	5	25	2.200	0.184
5	DOBRODRUŽSTVÍ	5	25	2.000	0.1795
6	STRAŠIDELNÉ ZVUKY	5	25	4.000	0.133
7	NEJISTOTA	4	20	4.250	0.087
8	MĚSÍC	4	20	3.500	0.122
9	DĚSIVÝ KLID	3	15	2.667	0.109
10	DEZORIENTACE	3	15	4.000	0.067

(pokračování na další straně)

<i>(pokračování z předchozí strany)</i>					
11	INTENZIVNÍ VŮNĚ	3	15	2.667	0.108
12	LEKNUTÍ	2	10	2.500	0.071
13	LOV	2	10	2.000	0.083
14	ZÁHADY	2	10	3.500	0.064
15	ŠTĚKÁNÍ SRNCE	2	10	8.000	0.022
16	PŘÍŠERY	2	10	1.500	0.087
17	PERNÍKOVÁ CHALOUPKA	2	10	4.000	0.035
18	STRAŠIDELNÝ LES	2	10	2.000	0.044
19	VZRUŠENÍ Z NEZNÁMA	1	5	5.000	0.017
20	NOČNÍ ZVUKY	1	5	3.000	0.025
21	DIVOČÁK	1	5	2.000	0.042
22	TEMNO	1	5	1.000	0.050
23	VLKODLAK	1	5	4.000	0.013
24	STÍNY	1	5	3.000	0.033
25	ENERGIE	1	5	2.000	0.042
26	SVĚTLUŠKY	1	5	4.000	0.013
27	ZRÁDNÁ PŮDA	1	5	3.000	0.033
28	RESPEKT	1	5	8.000	0.011
29	TMAVĚ MODRÁ	1	5	1.000	0.050
30	SVĚTÝLKA OČÍ	1	5	3.000	0.038
31	TICHO	1	5	5.000	0.025
32	PŘÍJEMNÝ CHLAD	1	5	7.000	0.013
33	BEZVĚTRÍ	1	5	8.000	0.006
34	MAGIE	1	5	3.000	0.030
35	NEVIDITELNOST	1	5	4.000	0.020
36	ÚPLNĚK	1	5	4.000	0.033